

Terör Örgütü Üyeliği Sebebiyle Vatandaşlıktan Çıkarmanın Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi^(*)

Evaluation of Deprivation of Nationality Due to Membership of a Terrorist Organization in Terms of International Law

Arş. Gör. Yeşim YILDIZ^(**)

Öz

İnsan haklarının gelişimi doğrultusunda, uluslararası hukukta her bireyin vatandaşlık hakkının olduğu kabul edilmektedir. Ancak bazı durumlarda bireyler çeşitli sebeplerle vatansız kalabilmektedir. Bireylerin hangi koşullarda vatandaşlıktan çıkarılabilecekleri, 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşmesi'nde belirtilmiştir. Devletlerin söz konusu Sözleşmede belirtilen haller haricinde, bireyleri vatandaşlıktan çıkarma hakları bulunmamaktadır. Aynı zamanda, 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşmesi ve 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi bireyin vatansız kalacak olması durumunda, devletlerin vatandaşlıktan çıkarma hakları olsa dahi, vatandaşlıktan çıkarmayı yasaklamaktadır. Çalışmada, öncelikle, vatandaşlık hakkına değinilecek sonrasında vatandaşlık ve vatansızlık hususundaki temel belgeler ele alınacaktır. Bu temel belgelere dayanarak, devletlerin bireyleri terör örgütü üyeliği sebebiyle vatandaşlıktan çıkarmalarının mümkün olup olmadığına ilişkin cevaplar aranacaktır.

Anahtar Kelimeler

Vatandaşlık Hakkı, Vatandaşlıktan Çıkarma, Terörizm, Uluslararası Hukuk, Vatansızlık.

Abstract

In accordance with the developing human rights, it is accepted that every individual has the right to a nationality in international law. However, in some cases, individuals may remain stateless for various reasons. The conditions under which individuals can be deprived of nationality are specified in the 1961 United Nations Convention on the Reduction of Statelessness. States don't have the right to deprive nationality except in these conditions. At the same time, the 1961 United Nations Convention on the Reduction of Statelessness and the 1997 European Citizenship Convention prohibit denaturalization, even if states have the right to denaturalize if the individual would remain stateless. In the study, first of all, the right to nationality will be mentioned and then the basic documents on nationality and statelessness will be discussed. Based on these basic documents, answers will be sought as to whether it is possible for states to deprive of nationality individuals because of their membership in a terrorist organization.

Keywords

Right to Nationality, Deprivation of Nationality, Terrorism, International Law, Statelessness.

^(*) [Makale geliş tarihi:](#) 25.03.2021 - [Makale kabul tarihi:](#) 07.05.2021.

^(**) Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı.
[E-posta:](mailto:yesimkalfa@gmail.com) yesimkalfa@gmail.com.
[Orcid No:](https://orcid.org/0000-0002-4428-6763) https://orcid.org/0000-0002-4428-6763.

Giriş

Herhangi bir devletle vatandaşlık bağı bulunmayan bireylerin yargılanması uluslararası hukukta hep bir mesele olarak addedilmiştir. Mevzubahis durum, klasik hukuk ilişkisinden doğan hallerin genellikle vatandaşlık bağı üzerine kurulu olmasından kaynaklanmaktadır. Kişi, devletlerin arasında hukuki ihtilafların çıkması, yeni ulus devletlerin kurulması, devletlerin vatandaşlıktan çıkarması, vatandaşlık mevzuatındaki boşluk gibi sayısız nedenler yüzünden vatansız kalabilir. Bir bireyin herhangi bir devletle vatandaşlık bağının olmaması kişiyi birçok haktan ve güvenceden mahrum bırakmaktadır. Bu sebeple devletler vatansızlığın azaltılması için işbirliği içinde bulunmaktadır.¹ Ancak söz konusu işbirliği vatansız bireylerin sayılarının azalmasında bir gelişme göstermemekte ve vatansızlık kavramını ortadan kaldırmak için yeterli gelmemektedir. Bugün Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilene göre dünya üzerinde yaklaşık 12 milyon vatansız birey bulunmaktadır.²

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin³ 15. maddesinde de kabul edildiği üzere herkesin bir ülkenin vatandaşı olma hakkı vardır ve hiç kimse keyfi olarak vatandaşlıktan çıkarılamaz. Günümüzde gelinen nokta itibariyle vatandaşlık devletlerin bireylere bahsettiği bir korunma olmaktan çıkıp bir temel insan hakkına dönüşmüştür. Bir bireyin vatandaşlıktan çıkarılması meselesi 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme'de⁴ detaylıca ele alınmış olmakta birlikte, devletlerin hangi koşullarda kişiyi vatandaşlıktan çıkarabileceği *numerus clausus* olarak sayılmıştır. Ancak terör örgütü bünyelerine katılıp terör faaliyeti gösteren bireylerin mesuliyetinden kaçınmak isteyen devletler vatandaşlarını vatandaşlıktan çıkarmakta hatta yer yer vatansız bırakmaktadır.

Bu makalede, bireylerin, terör faaliyeti sürdürmesi sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılmalarının uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacak ve bireylerin “terörist” olmalarının vatandaşlıktan çıkarma için yeterli bir sebep olup olmadığı tartışılacaktır. Öncelikle vatandaşlık hakkının tarihsel gelişimi ve temel insan hakkına dönüşmesi anlatılacak akabinde vatandaşlık hakkıyla ilgili doktrindeki görüşlere ilişkin bilgi verilip, vatandaşlık hakkına yer veren/ele alan sözleşmelerden detaylıca bahsedilecektir. Son olarak devlet uygulamaları ve tutumlarıyla birlikte terörizm sebebiyle vatandaşlıktan çıkarma meselesi ele alınacaktır.

¹ 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesine 74 devlet taraftır.

² Vatansız Kişiler, <https://www.unhcr.org/tr/vatansiz-kisiler>, Erişim Tarihi: 30.04.2021.

³ Beyanname metni için bkz.: <https://www.tbmm.gov.tr/komision/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 30.04.2021.

⁴ Sözleşme metni için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801883.pdf, Erişim Tarihi: 30.04.2021.

I. Temel İnsan Hakkı Olarak Vatandaşlık

Uluslararası hukukta temel olarak devletin şu ana unsurlardan oluştuğu kabul görülmektedir. Bunlar: insan topluluğu, ülke ve diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesine sahip egemen siyasi otorite şeklindedir.⁵ Devletin unsurlarından insan topluluğunu ise kuşkusuz vatandaşlık (uyrukluk) bağıyla kendisine bağlı olan bireyler oluşturmaktadır. Bu anlamda vatandaşlık, devletle kişi arasındaki karşılıklı hak, görev ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen hukuksal bağ olarak tanımlanabilir.⁶

Vatandaşlık bağının tarihsel olarak gelişimine bakıldığında ise, ilk olarak antik çağda Yunan ve Roma medeniyetlerinde vatandaşlık tanınması uygulamasına rastlanılır. Antik Yunan'da bireylerin kural koyucu ve yönetici rolünün ön plana çıkarıldığı site yönetimi hâkimdir ve site yönetiminde söz hakkı sahibi olmak isteyen kişilerin belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir.⁷ Antik Roma'da ise vatandaşlığa ilişkin kavramlar daha da gelişmiştir. Aktif ve pasif olarak ayrılan şehir halkında vatandaşlık yasal statü haline dönüşmüştür ve aktif halk sayılan kesim vatandaş (citizen) olarak nitelendirilmiştir.⁸ Halkı "hak sahibi olanlar" ve "hak sahibi olmayanlar" biçiminde ikiye ayıran uygulama, site devletlerinin ortadan kalkmasından sonra da uzunca bir süre etkisini sürdürmüştür.⁹ Vatandaşlık kavramının net olarak tanımlandığı ve sınırlarının belirlendiği belge ise Solon Kanunlarıdır. Solon Kanunlarıyla birlikte vatandaşlık kurumunda kamusal alana katılacak olan kişilerin kapsamı geniş bir biçimde tanımlanmıştır. Böylece vatandaşlık, belirli bir kabileye bağlı olma veya aristokrasiyi oluşturan sınıfsal aidiyetlerden kısmen de olsa bağımsızlaşmış ve daha üst bir aidiyet biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Solon vatandaşlık bağını soysal kökenlerden belirli ölçüde ayırıştırarak düzenlerken, öte yandan eşitsizlikçiliği korumuş ve imtiyaz hakkı ve yükümlülükleri bu sistem üzerine kurmuştur.¹⁰

Modern anlamda vatandaşlık kuramı, 18. yüzyılın sonlarında cereyan eden 1776 Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve akabinde 1789 Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesiyle oluşmuştur.¹¹ Her iki olayın ertesinde de anayasacılık hareketleri

⁵ Devletlerin Hak ve Görevlerine ilişkin Montevideo Konvansiyonu Madde 1, Konvansiyon metni için bkz: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>, Erişim Tarihi: 30. 04 2021.

⁶ AYBAY, Rona; Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku Ders Kitabı ve Temel Yasa Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 3.

⁷ POCOCK, J. G. A.; The Ideal of Citizenship since Classical Times 'Theorizing Citizenship', Suny Press, New York, 1995, s. 29-52.

⁸ AYBAY, s. 5.

⁹ AYBAY, s. 5., Pocock s. 44-45.

¹⁰ ÖZKAZANÇ, Alev; Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 64 (1), 2009, s. 247-274, ss. 249.

¹¹ HEATER, Derek; What is Citizenship, Polity Press, Cambridge, 1999, s. 4.

gelişmiş ve anayasacılık hareketi beraberinde vatandaşların sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri çevreleyen Virginia Haklar Bildirgesi ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'ni getirmiştir.¹² Fransız Devrimi sonrasında “vatandaşlık” kavramı, aristokratik ayrıcalığın son bulduğunu ve sembolik eşitlik olgusunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.¹³ Söz konusu Devrimin etkisiyle vatandaşlık; ortak haklar ve ortak yükümlülükler yaratan sivil eşitliğin kurulması, siyasi hakların kurumlaştırılması, vatandaşlar ve yabancılar arasında ayrımın ortaya çıkarılması, ulusal egemenlik öğretisiyle vatandaş ve ulus arasındaki bağın entegrasyonu olarak tanımlanmıştır.¹⁴

Ulus devletlerin küresel olarak yaygınlaşması ile birlikte 1920-30'lular yıllarında vatandaşlık kavramı uluslararası topluluğun temel olarak tartıştığı konulardan biri haline gelmiş ve Milletler Cemiyeti'nin 1929 yılında yayınladığı ajandada kodifiye edilmesi gereken 3 temel konudan biri olarak görülmüştür.¹⁵ Bu bağlamda Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi öncülüğünde, konuyla ilgili bir grup, araştırma ve akademik çalışma yürütmeyi üstlenmiştir.¹⁶ Harvard Üniversitesi Uluslararası Hukuk Araştırması, 1930 tarihli Vatandaşlık Kanunları İhtilaflarına İlişkin Belirli Konular Hakkındaki Lahey Sözleşmesine¹⁷ öncülük etmiştir.¹⁸ Söz konusu araştırma uluslararası hukuk kapsamında vatandaşlık verme konusunda devletlerin gücünün sınırsız olmadığını belirtmiştir.¹⁹ Ancak 1930 tarihli Lahey Sözleşmesinin 1. maddesinde bu ifade yerine devletlerin kimin kendi vatandaşı olduğunu tespit etme yetkisinin kendilerine ait olduğu belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, bu dönemdeki tartışmaların arka planında bir insan hakkı olarak vatandaşlığı kabul etmekten ziyade vatandaşlık hususunda pozitif normların belirlenmesi ve ülkelerin vatandaşlık kanunlarının uyumlaştırılması gelmektedir.²⁰

¹² HEATER, s. 5-7.

¹³ KAYA, Ayhan; “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti,”: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Tesev Yayınları, İstanbul, 2005, s. 36.

¹⁴ BRUBAKER, Rogers; Citizenship and Nationhood in France and Germany, Harvard University Press, Cambridge, 1992, s. 35.

¹⁵ MATIAS, Gonçalo; Citizenship as a Human Right-The Fundamental Right to a Specific Citizenship, Palgrave Macmillan, 2016, s. 42.

¹⁶ GRANT, John P. / BARKER, J. Craig; ‘The Harvard Research: Genesis to Exodus and Beyond’, The Harvard Research in International Law: Contemporary Analysis and Appraisal, Fred B Rothman & Co, 2007, s. 1-40; ss. 1.

¹⁷ Sözleşme metni için bkz: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b00.html>, Erişim Tarihi: 01.05.2021.

¹⁸ SPIRO, Peter J.; A New International Law of Citizenship, The American Journal of International Law, Vol. 105, No. 4, Kasım 2011, s. 694-746, ss. 701.

¹⁹ GRANT/BARKER, s. 34.

²⁰ SPIRO, A New International Law of Citizenship, s. 702-703.

1930 tarihli Lahey Sözleşmesinin ardından günümüze kadar vatandaşlık konusu hususunda uluslararası antlaşmalar incelendiğinde, vatandaşlık hakkının belirli konular çerçevesinde ön plana çıkarıldığı ve bazı konuların özellikle güvenceye kavuşturulmak istendiği görülmektedir. Bu konular, vatansızların hukuki statüsü, diplomatik koruma, çifte vatandaşlık, kadınlara karşı ayrımcılık, çocuk hakları ve medeni ve siyasi hakların güvenceye kavuşturulmasıdır.²¹ Bahsedilen alanlardaki düzenlemeler belli açılardan devletlere ve bireylere pozitif ve negatif yükümlülükler yüklemiştir. Hak merkezli bakış açısı ise İkinci Dünya Savaşı öncesinde başlamış ve savaş süresince devam etmiştir. Savaş dönemindeki nasyonal sosyalistlerin yıkıcılığının ardından insan haklarının evrensel olarak korunması için somut bir takım uluslararası önlemler alınmaya başlanmıştır.²² İkinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen insanlık dışı eylemler, insan hakları ve insancıl hukuk alanlarının gelişmesini ve uluslararasılaşmasını sağlamıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte söz konusu hakların korunması yönünde mühim girişimler olmuş ve holokost sebebiyle bu çalışmalar daha da hız kazanmıştır.²³ Vatandaşlığın bir hak olarak görüldüğünün devletler tarafından kabulü ise İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde olmuştur.²⁴

Milletler Cemiyeti'nin uluslararası barışı korumada yetersiz kaldığının kabulü üzerinde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Birleşmiş Milletler'in organından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından, kendisine "insan haklarının geliştirilmesi maksadıyla" komisyon oluşturma yetkisi tanıyan Birleşmiş Milletler Şartı'nın 68. maddesi uyarınca, İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, insan hakları beyannamesi yazmak maksadıyla 29 Nisan 1946 tarihinde toplantılarına başlamıştır. Oldukça yoğun istişarelerle geçen süreç sonucunda, 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi²⁵ ilanı edilmiştir.²⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile insan haklarına olan bakış açısı bambaşka bir noktaya taşınmıştır. Beyannamenin 15. maddesinde "Her ferдин bir vatandaşlık hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından veya vatandaşlığını değiştirmek hakkından mahrum edilemez." ifadesine yer verilmiştir.

²¹ SPIRO, A New International Law of Citizenship, s. 703-714.

²² BİNGÖL SCHRIJER, Bilge; Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (1), Şubat 2019, s. 199-265, ss. 209.

²³ BİRİNCİ, Görkem; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 7 (2), 2017, s. 50-81, ss. 61.

²⁴ SPIRO, Peter J. / BOSNIAK, Linda; An Emerging International Law of Citizenship?, Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Vol. 101, Mart 2011, s. 89-94, ss. 91, BAUBOBK, Rainer; The Rights and Duties of External Citizenship, Citizenship Studies 13 (5), 2009, s. 475-499, ss. 480, MATIAS, s. 48.

²⁵ Türkiye'ce 6 Nisan 1949 tarih ve No: 3/9119 sayılı "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" çıkarılmış ve Bildiri'nin Türkçe Resmi çevirisi 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

²⁶ BİRİNCİ, s. 78.

İnsan haklarında gelinen nokta olumlu olmakla birlikte, Beyannameye yönelik olarak eleştiriler de bulunmaktadır. Beyanname ile her ferдин bir vatandaşlık hakkı olduğu kabul edilmiş ise de madde metninde de geçtiği üzere her ferde “bir” vatandaşlık hakkı tanınmış olmasına rağmen bu “kesin” bir vatandaşlık hakkı olmadığı söylenebilir.²⁷ Nihai olarak bireyin ihtiyaç duyduğu unsur kesin olarak vatandaşlığa sahip olmasıdır. Ancak bireye vatandaşlığın hangi devlet tarafından verileceği veyahut bireyin nasıl kesin olarak vatandaşlığa sahip olacağı sorusu madde metninde karşılanmamaktadır. Metin yalnızca bir standart ortaya koymaktadır. İkinci olarak hiç kimsenin “keyfi” olarak vatandaşlıktan çıkarılamayacağı belirtilmiş ancak “keyfiliğin” ölçüsü belirtilmemiştir.²⁸ Bu ölçüye dönük olarak sonrasında adımlar atılsa da vatandaşlıktan çıkarma kararına karşı başvurulabilecek etkin bir itiraz veya başvuru yolu hala tesis edilebilmiş değildir. Söz konusu maddede ortaya konulan ilkeler, devletlerin ulusal yetkilerinin sınırına giren vatandaşlık sorunlarını düzenlerken göz önünde bulundurmaları gereken ideallerdir. Ancak her ideal gibi, bu ilkeler de, gerçek hayatta tam olarak uygulanabilmiş değildir. Her devletin yasası, belirli politikalar veya çıkarlar dolayısıyla bu ilkelerden az veya çok sapmalar gösterebilmektedir.²⁹ İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra insan hakları konusunda büyük gelişmeler gösterilmiş olmakla birlikte, bireylerin sahip olması gereken en temel haklardan biri olan vatandaşlık, hala devletlerin iç hukuk kuralları ile düzenlenmektedir.³⁰

II. Vatandaşlık Hakkının Etkinliği ve Sınırlarının Gelişimi

A. Doktrin

İkinci Dünya Savaşı sonrası doktrininde vatandaşlık konusunda ele alınabilecek en temel teorilerden biri şüphesiz Marshall’a aittir. Marshall savaş sonrası meydana gelen refah-kapitalizmi ve eşitlik amacını içeren demokrasi arasında bir muhtabakat uğraşısının temsilcisi olarak anılmakta³¹ ve vatandaşlığı, bir cemiyete tam üye statüsündeki bireylerin hakları ve yükümlülüklerine denk olacak biçimde saygı esasında oluşan bir durumlar bütünü olarak görmektedir.³² Marshall’ın vatandaşlık anlayışında öne çıkan öge şüphesiz ki onun eşitlik faraziyesidir. Marshall eşitliği cemiyetin tam üyesi olanlar hususunda öngörmüş ve bu tam üyelerin tamamını

²⁷ MATIAS, s. 49.

²⁸ BİNGÖL SCHRIJER, s. 211.

²⁹ AYBAY, s. 20.

³⁰ OWEN, David; On the Right to Have Nationality Rights: Statelessness, Citizenship and Human Rights, *Netherlands International Law Review*, Vol. 65, 2018, s. 299-317, ss. 300.

³¹ ÖZKAZANÇ, s. 253.

³² MARSHALL, T. H. / BOTTOMORE, Tom B.; *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Çev. Ayhan Kaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 8.

haklar ve yükümlülükler uyarınca eşit sorumlu tutmuştur.³³ Marshall'a göre vatandaşlık kurumu insanları toplumsal eşitliğe götüren modern bir güçtür³⁴ ve vatandaşlık zaman içerisinde gelişerek ortaya, üç tür hak çıkarmıştır: medeni (sivil) haklar, siyasi (politik) haklar ve sosyal (toplumsal) haklar şeklindedir.³⁵ Medeni hakları bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlükler oluşturur. Bu haklar, hukuk devletinin kurumları vasıtasıyla somutluk kazanmaktadır. Siyasal haklar ise seçme ve seçilme hürriyetini içermektedir. Siyasal karar alma süreçlerinde seçilen temsilcilerin, temsil kurumlarında bulunmasıyla somutlaşmaktadır. Sosyal haklar ise refah devleti bilinciyle ortaya çıkmış ve sosyal güvenlik, sağlık, eğitim vb. gibi konularda mevcut yaşam standartlarına uygun yaşamak ilkesi etrafında toplanmıştır.³⁶ İngiltere tarihinden yola çıkan Marshall, 18, 19 ve 20. yüzyıllar süresince vatandaşlık haklarının ilerlemesini evrimci bir tutumla ele almış ve yapmış olduğu analizde, vatandaşlık kuramı ile kapitalizmin müsavatsızlıkları arasında bir çatışma olduğunu vurgulamış ancak analizinde bu çatışmayı destekleyen öğeler bulursa da, uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemiştir.³⁷ Her ne kadar çok sayıda eleştiriye maruz kalsa ve eksiklikleri olsa da³⁸ Marshall'ın teorisinin sonraki süreçte kabul edilen uluslararası metinleri derinden etkilediği görülmektedir.

Vatandaşlık konusundaki teorisi özellikle son dönemde doktrinde öne çıkan bir başka görüş ise Chantal Mouffe aittir. Mouffe; eşitlikçi, toplumsal ilişkileri ve kurumları kapsayan ortak bir siyasi kimliğin inşası olarak radikal demokratik vatandaşlık kavramını ortaya atmıştır.³⁹ Yazara göre radikal demokrasi, küresel gerçekleri reddetmeyen ancak küresel gerçeklerle başa çıkılmaya çalışılan uyum kaygısından veya fazla cumhuriyetçi halk egemenliği kaygısından uzak duran yeni bir bakış açısıdır. Kamusalılığı tamamen bir kenara bırakmak yerine var olan farklılıkların çoğulculuk argümanı ile yeniden dizayn edilmesi gerektiğini savunan Mouffe, siyasi yapının küreselleştirilmekten kurtarılması gerektiğini ve özcü yaklaşımın da bir kenara bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre vatandaşlık, her bir bireyin kendisi için iyi olanı yapabilme, kontrol edebilme ve bunları gerçekçi olarak uygulayabilme kapasitesidir.⁴⁰ Vatandaşlar kendi çı-

³³ MARSHALL / BOTTOMORE, s. 8-9.

³⁴ MARSHALL / BOTTOMORE, s. 20-21.

³⁵ MARSHALL / BOTTOMORE, s. 21.

³⁶ MARSHALL / BOTTOMORE, s. 21-47.

³⁷ ÖZKAZANÇ, s. 254.

³⁸ Eleştirilere yönelik detaylı inceleme için bkz: MANN, Michael; Ruling Class Strategies and Citizenship, Sociology, Vol. 21, No. 3, August 1987, s. 339-354.

³⁹ MOUFFE, Chantal; Demokratik Yurttaşlık ve Siyasi Topluluk, Çev. Koray Çalışkan, Birikim Dergisi, Sayı 55, Kasım 1993, s. 47.

⁴⁰ MOUFFE, s. 43-47.

karlarını gözetmek isteyen ancak bu esnada devlet tarafından koyulan kurallara riayet ederek başkasının özgürlüğünü çığnemeyen bireylerdir.⁴¹ Şüphesiz ki bu yaklaşım çoğunluk anlayışı üzerinde durmakta ve devlete ucu acık bir düzenleme yükü getirmektedir. Yazarın diğer vatandaşlık anlayışlarına karşı yaptığı eleştirilere rağmen diğer vatandaşlık anlayışlarının krizlerini açacak sistemli bir alternatif ortaya koyduğu söylenemez.

Gelinen noktada vatandaşlık üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış olmakta birlikte, temel olarak söylenebilecek en önemli veri vatandaşlık hakkının kapsamıyla siyasal otoriteler arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğudur. Vatandaşlık kavramının arka planında hakların dağıtımını sorunu vardır ve hakları dağıtılabilecek olan kurum şüphesiz siyasal otoritedir. Bu sebeple vatandaşlık kurumu siyasal otoritelerin zaman içerisinde geçirdikleri dönüşümle paralel bir gelişim süreci geçirmiştir.

B. Hukuki Belgeler

Yukarıda da değinildiği üzere ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra vatandaşlık üzerine düzenlenen en temel metin 1930 tarihli Lahey Sözleşmesi olmuştur. Sözleşmenin ardından, vatandaşlık kavramını da içine alan ve uluslararası belge olarak kabul edilen ilk çalışma, 2 Mayıs 1948 tarihli 9. Uluslararası Amerikan Devletleri Konferansı'nda duyurulan "Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi"dir. Bildiri, vatandaşlığı bulunan bireylere temel haklarını beyan eden ve temel haklar kapsamında vatandaşların korunması amacıyla devletlere sorumluluk yükleyen, bir uluslararası örgüt tarafından oluşturulan ilk bildiridir.⁴² Bildirinin "Vatandaşlık Hakkı" başlıklı 19. maddesi şu şekildedir: "Her kişi, yasa tarafından yetkili kılındığı bir vatandaşlığı elde etmek ve eğer diliyorsa, ona bunu tanımak isteyen bir başka devletin vatandaşlığını edinmek üzere vatandaşlığını değiştirmek hakkına sahiptir." Söz konusu düzenlemeye paralel olarak düzenlenmiş olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nca 1948'in Haziran ayında hazırlanmıştır. Yapılan birkaç değişikliğin ardından 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Paris'te düzenlenen 183. oturumunda kabul edilmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere Beyannamenin 15. maddesi Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'yle paralel düzenleme içermektedir.

Vatandaşlık konusunda doğrudan olarak bir düzenleme içermemekle birlikte, vatandaşlığa bağlı olarak devlete somut olarak yükümlülük yükleyen, 4 Kasım 1950'de Avrupa Konseyi üyeleri tarafından kabul edilen Avrupa İnsan Hakları

⁴¹ MOUFFE, s. 48.

⁴² ASLAN, Volkan; Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, s. 261-296, ss. 267.

Sözleşmesi,⁴³ aynı zamanda devletler üzerinde zorunlu yargı mekanizması içermesi sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Sözleşmeye ek olarak 16 Eylül 1963'da Strazburg'da yapılan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile söz konusu Sözleşmeye ek Birinci Protokol'de tanınmış bulunan haklardan ve özgürlüklerden başka haklar ve özgürlükler tanıyan 4 No.lu Protokol'ün "Vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı" başlıklı 3. maddesi "Hiç kimse, tek başına ya da toplu olarak, uyuğu bulunduğu devletin ülkesinden sınır dışı edilemez. Hiç kimse, uyuğunda bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz." şeklindedir. Görüldüğü üzere Sözleşme, 1. maddesinde kendi yetki alanları dâhilinde bulunan herkese karşı öngörülen yükümlülükler haricinde, vatandaşlık bağı özelinde de devletlere sorumluluk yüklemiştir. Vatandaşlık bağıyla bu ayrıcalıktan faydalanabilme söz konusu olduğundan 3. madde vatandaşlık düzleminde ayrı bir öneme sahiptir.

Vatandaşlık hakkı konusunda yapılan düzenlemeler akabinde ele alınmasına ihtiyaç duyulan en ivedi konu şüphesiz vatansızların statüsü olmuştur. Görüldüğü üzere insan hakları hususunda tanınan haklar ve yükümlülükler genel olarak vatandaşlık temelli olmuştur. Ancak vatansız olan kişilerin hakları ve yükümlülükleri noktasında herhangi bir uluslararası belge olmaması bu konudaki açığın bir an evvel kapatılması konusunda itici bir güç olmuştur. 28 Eylül 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme⁴⁴ ile "vatansız kişilerin" uluslararası yasal statüsü resmi olarak kurulmuştur. Herhangi bir devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilmeyen vatansız bireylere uygulanacak tutumun standartlarını düzenleyen⁴⁵ Sözleşme sanatsal haklar, mülk edinme hakkı, dernek hakkı, mahkemelerde taraf bulunma hakkı gibi birçok hak içermektedir ve vatansız kişilerin statülerine ilişkin olarak uluslararası mahiyette tek Sözleşme olma özelliğine sahiptir.⁴⁶ Sözleşmenin 1. maddesi vatansız kişiyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Bu Sözleşmenin amaçları çerçevesinde vatansız kişi terimi, kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir Devlet ta-

⁴³ Sözleşme 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye tarafından 04.11.1950 tarihinde imzalanan Sözleşme, 6366 sayılı ve 10 Mart 1954 tarihli uygun bulma kanunu ile uygun bulunmuş ve kanun 19 Mart 1954 tarih ve 8662 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. 18 Mayıs 1954 tarihinde, onay belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve Sözleşme, Türkiye açısından bu tarih itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

⁴⁴ Sözleşme, 6 Haziran 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, 6549 sayılı ve 1 Temmuz 2014 tarihli uygun bulma kanunu uygun bulmuş ve resmi çevirisi, 25 Ekim 2014 tarih ve 29156 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 25 Mart 2015 tarihinde, onay belgeleri BM Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir.

⁴⁵ KAYA / YILMAZ EREN, s. 14.

⁴⁶ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Protecting the Rights of Stateless Persons the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons, s. 1. <https://www.unhcr.org/about-us/background/4ca5941c9/protecting-rights-stateless-persons-1954-convention-relating-status-stateless.html> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

rafından vatandaş olarak sayılmayan bir kişi anlamına gelir.” Uluslararası hukukta vatansız kişiler *de jure* vatansız kişi ve *de facto* vatansız kişi olarak ikiye ayrılmaktadır. *De jure* vatansızlık, hiçbir devletin vatandaşlığına sahip olmamayı ifade eder. *De facto* vatansızlık halinde ise, kişi belirli bir devletin vatandaşı olmakla beraber, ya siyasi sebeplerden dolayı vatandaşı olduğu devlet ona diplomatik koruma sağlamayı reddetmektedir ya da kişi, vatandaşı olduğu devletten koruma talep etmek istememektedir.⁴⁷ Bu şekilde kişi diplomatik ve konsolosluk koruması ve yardımı alamaz hale gelmektedir.⁴⁸ Sözleşmenin 1. maddesi incelediğinde vatansız kişi yalnızca herhangi bir devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilmemiş kişi olarak düzenlenmiştir. Şu durumda Sözleşmenin lafzen yalnızca *de jure* vatansız kişileri kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır.⁴⁹ Bu konuya açıklık getirmek için Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 1998 yılında yayınladığı yönerge ile Sözleşme ile *de facto* vatansız olan kişilerin mümkün olduğunca *de jure* vatansız olan kişi gibi muamele görmesi gerektiği belirtmiştir.⁵⁰ Muhakkak ki *de facto* vatansız olan kişilerin Sözleşmenin kapsamı dışında bırakılacağı öngörülmüş olduğu halde düzenlemenin bu yönde yapılması bilinçli bir tercihtir ancak günümüz şartları bakımından bu tercih Sözleşmenin eksik kalmasına sebebiyet vermiştir.

1954 tarihli Sözleşmenin 32. maddesinde 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmeye paralel olarak vatandaşlığa alma yükümlülüğü düzenlenmiştir. Aynı zamanda 1954 tarihli Sözleşmenin vatansız kişilerin hukuki statüsü noktasında yetkili makamı tayin ettiği görülmektedir. Söz konusu Sözleşmenin “Kişisel Statü” başlıklı 12. maddesi, “Vatansız bir kişinin kişisel statüsü daimi ikametgâhının ait olduğu ülkenin kanununa, ikametgâhi yoksa oturduğu ülkenin kanununa göre düzenlenir” demektedir. Buna göre vatansız kişinin hukuki statüsü, ikamet ettiği veya mukim bulunduğu ülkeye göre değişecektir. Konu, iç hukuk kuralları ile düzenlenecektir. Söz konusu madde daha önceden ikamet ettiği/mukim olduğu başka bir devlette elde edilmiş bir hakka sonrasında bulunulan devlet tarafından saygı gösterme yükümlülüğü içermekte olduğundan vatansız kişiler açısından önem arz etmektedir.⁵¹ Görüldüğü üzere Sözleşme metninde vatansız kişilerin işlediği suçlarla ilgili olarak yargılanmalarında yetkinin hangi devlette olacağı yönünde herhangi bir düzenlemeye gidilmemiş

⁴⁷ Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı, https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/02/handbook_on_protection_of_stateless_persons_tr.pdf, Erişim Tarihi: 01.05.2021.

⁴⁸ HUDSON, Manley O.; Report on Nationality, Including Statelessness, Document: A/CN.4/50, Yearbook of the International Law Commission, 21 Şubat 1952, Vol. 2, s. 17.

⁴⁹ MASSEY, Hugh; Legal and Protection Policy Research Series UNHCR and De Facto Statelessness, Geneva, 2010, s. 15-18. <https://www.unhcr.org/4bc2ddeb9.pdf> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁵⁰ UNHCR, “Guidelines: Field Office Activities Concerning Statelessness”, IOM/66/98 - FOM/70/98, 28 Eylül 1998, s. 4.

⁵¹ BATCHELOR, Carol; The 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons: Implementation within the European Union Member States and Recommendations for Harmonization, Refuge: Canada’s Journal on Refugees, Vol. 22(2), 2005, s. 31-58, ss. 46.

olup, bu mesele devletlerin iç hukuk düzenlerine bırakılmıştır. Her devlet iç hukuk düzeninde konuyla ilgili farklı düzenlemelerde bulunmuştur. Bu durum elbette vatansız kişilerin yargılanması noktasında bir belirsizlik ve keyfilik doğurmaktadır.⁵²

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun vatansızlığın azaltılması hususunda 1952 ile 1954 tarihleri arasında yaptığı sözleşme tasarısı sonrasında yapılan konferanslar neticesinde, New York'ta 30 Ağustos 1961 tarihinde Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme⁵³ imzalanmıştır. Sözleşmenin düzenlediği alan günümüzde dahi hala güncelliğini koruyan bir konu olması sebebiyle son derece önemlidir.⁵⁴ Birleşmiş Milletler dönem dönem Sözleşmeye katılım çağrısını yinelemekte ve vatansızlığın önlenmesi ve azaltılmasının devletlerce yapılacak olan işbirliği ile çözüleceğini belirtmektedir.⁵⁵ Sözleşmeye katılım sürekli açık tutulmaktadır. Sözleşme, yalnızca taraf devletler arasında değil uluslararası cemiyetin tamamına karşı vatansızlığın azaltılması yönünde katkıda bulunma taahhüdü içermektedir ve bu yönüyle *erga omnes* niteliktedir.⁵⁶ Sözleşme, 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ile birlikte 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname-sininin 15. maddesinde düzenlenen vatandaşlık hakkını “vatansızlığın önlenmesi” üzerinden somutlaştırmaktadır.⁵⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından Sözleşmeye ilişkin hazırlanan metnin giriş kısmında Beynamede öngörülen vatandaşlık hakkına atıf yapılmakta ve Sözleşme ile vatansızlığın meydana gelmesinin mümkün merteye giderilmesinin amaçlandığı belirtilmektedir.⁵⁸ 1961 tarihli Sözleşme vatandaşlığın bireyler tarafından hangi yollarla kazanılacağına dair hükümler koymakla birlikte bireylere doğrudan vatandaşlık hakkı verilmesi

⁵² BATCHELOR, 38-42.

⁵³ Sözleşme, 13 Aralık 1975 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Sözleşmeyi henüz onaylamamıştır. Ancak Bakanlar Kurulu'nun 3 Haziran 2010 tarihinde Sözleşmeye katılmamızın uygun bulunduğu dair kararı bulunmaktadır. Bkz: <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0397.pdf> Erişim Tarihi: 25.03.2021 Sözleşme metni ile 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun maddelerinin değerlendirilmesi için ayrıca Bkz: ÖZBEK HADİMOĞLU, Nimet / TEKSOY, Barış; Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesi (1961) Karşısında Türk Vatandaşlığı Kanunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 107, Temmuz 2013, s. 221-244.

⁵⁴ GÜNGÖR, Gülin; Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin Bazı Hükümlerinin 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu Üzerindeki Etkisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 63 (3), 2014, s. 479-507, ss. 480.

⁵⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 27 Ocak 2010 tarihli ve 64/127 sayılı tavsiye kararı Bkz: www.unhcr.org/4b8fd5579.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁵⁶ GÜNGÖR, Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin Bazı Hükümlerinin 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu Üzerindeki Etkisi, s. 480.

⁵⁷ ODMAN, Tefvik; Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku, 1. Baskı, Çağ Üniversitesi, Adana, 2011, s. 32.

⁵⁸ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Text of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness with an Introductory Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 2014, s. 3, Bkz: https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-statelessness_ENG.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021.

yönünde herhangi bir yükümlülük içermemektedir.⁵⁹ 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmede olduğu gibi 1961 tarihli Sözleşmede de öngörülen güvenceler de yalnızca *de jure* vatansız kişileri kapsamaktadır.

Muhakkak ki 1961 tarihli Sözleşmede getirilen en önemli kısıt, bir kişinin vatansız kalacak olması durumunda ıskatın yapılmaması gerektiğini düzenleyen 8. maddedir.⁶⁰ Sözleşmenin 8. maddesi şu şekildedir:

“1. Bir Sözleşmeci Devlet, hiç kimseyi vatansız duruma düşürecek biçimde vatandaşlıktan çıkaramaz.

2. Bu maddenin 1. paragrafındaki hükümleri ihlal etmeyecek şekilde, bir kişi aşağıdaki durumlarda bir Sözleşmeci Devletin vatandaşlığından çıkarılabilir:

(a) 7. maddenin 4. ve 5. paragraflarında belirtilen durumlarda, bir kişinin vatandaşlıktan çıkarılması mümkün olabilir;

(b) Vatandaşlık hakkının yalan beyan ve sahtekârlıkla elde edildiği durumlarda.

3. Bu maddenin 1. paragrafında belirtilen hükümleri ihlal etmeyecek şekilde, bir Sözleşmeci Devlet, imza, onay ya da kabul aşamasında bu hakkın uygulanmasına, bu aşamayla aynı zamanda ulusal hukukunda da var olan aşağıdaki konularda çekince koyarsa, bir kişinin vatandaşlıktan çıkarılma hakkını saklı tutabilir:

(a) Kişinin Sözleşmeci Devlete sadakat yükümlülüğünü bozacak biçimde

(i) Sözleşmeci Devletin açıkça belirtilen bir yasağa karşı gelerek bir diğer Devlete hizmet vermiş veya hizmet vermeye devam etmek; veya bir başka devletten hizmet karşılığı parasal çıkar sağlamış ya da sağlama-ya devam ediyorsa, ya da

(ii) Devletin yaşamsal önemdeki çıkarlarına ciddi olarak zarar verici bir biçimde hareket ediyorsa;

(b) Kişi başka bir Devlete karşı bir bağlılık yemini etmişse, ya da resmi bir beyanda bulunmuşsa, ya da Sözleşmeci Devlete bağlılığını yadsıdığı kanıtlarla saptanırsa.

4. Bir Sözleşmeci Devlet, bu maddenin 2. ya da 3. paragraflarında izin verilen durumlarda, hukuk çerçevesinde, bir mahkeme ya da bağımsız bir organ tarafından adil bir duruşma hakkı sağlamadan hiç kimseyi vatandaşlıktan çıkaramaz.”

⁵⁹ ODMAN, 42-46.

⁶⁰ ADJAMI, Mirna / HARRINGTON, Julia; The Scope and Content of Article 15 of the Universal Declaration of Human Rights, Refugee Survey Quarterly, Vol. 27, Issue 3, 2008, s. 93-109, ss. 94.

Madde metninde atıf yapılan 7. maddenin 4. ve 5. paragrafı ise şu şekildedir:

“4. Yabancı bir ülkenin uyruğuna geçen bir kişinin, gerekli mercilere vatandaşlık hakkını saklı tutmak istediğini belirtmediği takdirde, ard arda yedi yıldan daha az olmamak üzere Sözleşmeci Devletin hukukunda belirtilen süre boyunca yurtdışında ikamet etmesi halinde vatandaşlık hakkı sona erdirilebilir.

5. Bir Sözleşmeci Devlet vatandaşının yurt dışında doğması halinde, ilgili Devlet hukuku, ilgili kişinin vatandaşlık hakkını reşit olmasından sonraki bir yıllık sürenin bitiminde saklı tutmasını bu sürede Devlet sınırları içinde ikamet etmesine veya ilgili mercilere başvuru şartlarına bağlı tutabilir.”

Görüldüğü üzere vatandaşlıktan çıkarma hususu 1961 tarihli Sözleşmede son derece ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve devletlere büyük bir sınır getirilmiştir. Sözleşmenin müzakere sürecinde vatandaşlıktan çıkarmaya yönelik bu maddenin Sözleşme içerisinde yer almaması bazı devletlerce talep edilmiş, hatta bu hususta çıkan anlaşmazlık sebebiyle toplanan ilk konferans dağılmıştır.⁶¹ Vatandaşlığın devamlılığı/sürekliliği ilkesini güvence altına alan bu hüküm⁶² tarafları önemli ölçüde kısıtladığından, devletlerin bu tavrı muhakkak şaşırtıcı değildir. Madde metninde ıskatın hangi şartlarla yapılabileceği tek tek sayılmıştır. Bu sebeple belirtilen şartlar “*numerus clausus*”tur.

Vatansızlar içerisinde ayrı kategoride değerlendirilmesi gereken, korunmaya daha muhtaç olan kişiler muhakkak öncelikle çocuklar, ardından kadınlardır. Çocukların korunması yönünde bir uluslararası örgütün kurulması fikri ilk olarak 1894 yılında Jules de Jeune tarafından ortaya atılmıştır.⁶³ Birinci Dünya Savaşının akabinde savaştan en büyük zararı gören kısım çocuklar olunca Cenevre’de “Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği” kurulmuştur. Bu birliğin hazırladığı belge 26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi⁶⁴ olarak kabul edilmiştir.⁶⁵ Sonrasında 20 Kasım 1959 tarihinde daha geniş kapsamlı düzenlemeler içeren Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

⁶¹ ALTUĞ, Yılmaz; Vatansızlar Hakkında İki Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 29(1-2), 2011, s. 201-217, ss. 211.

⁶² GÜNGÖR, Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin Bazı Hükümlerinin 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu Üzerindeki Etkisi, s. 497.

⁶³ İNAN, Ali Naim; Çocuk Hukuku, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 86.

⁶⁴ Cenevre Bildirgesi olarak anılan metin 5 maddeden oluşmakta ve çocuğun korunması, önceliği, sağlıklı bir şekilde büyümesi gibi konuları içermektedir. Bkz: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁶⁵ GÜLAN, Aydın / ŞİRİN, Mustafa Ruhi / ŞİRİN, Memduh Cemil; 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, Şubat 2011, s. 31.

kabul edilmiştir.⁶⁶ Söz konusu Bildirgelerin devletler bakımından bağlayıcılığı olmaması sebebiyle, bir sözleşme yapma ihtiyacı hâsıl olmuş ve 20 Kasım 1989 tarihinde New York'ta Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi imzalanmıştır.⁶⁷ 54 maddeden oluşan Sözleşme çocuk haklarını ele alan en temel metindir. 1989 tarihli Sözleşmenin 7. maddesi Çocuğun Vatandaşlık Hakkını düzenlemektedir ve çocuğun doğumla birlikte isim ve vatandaşlık hakkına sahip olduğunu (md.7/1) ve taraf devletlerin vatansızlık hallerini azaltmak için ulusal ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğini (md.7/2) düzenlemektedir. Buna ek olarak taraf devletler, çocuğun kimliğini ve vatandaşlığını koruma hakkına saygı gösterme ve bu konuda yasa dışı muamelelerde bulunmama (md.8/1) ve çocuğun hukuk dışı yollardan vatandaşlığını kaybettiği hallerde ona uygun bir yardım ve koruma sağlama (md.8/2) yükümlülüğü altındadır. Taraf devletlerin Sözleşmede tanınan hakları yürürlüğe koymak için aldıkları önlemlerini ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeye ilişkin raporlarını sunduğu “Çocuk Hakları Komitesi”, Sözleşmenin amacına ulaşması ve devletler tarafından uygulanması misyonunu üstlenmiştir.

Çocuğun vatandaşlık hakkının düzenlendiği bir diğer Sözleşme ise 16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler çatısı altında New York'ta kabul edilen Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir.⁶⁸ Sözleşmenin Çocukların Hakları başlıklı 24. maddesinde her çocuğun bir vatandaşlık kazanma hakkına sahip olduğu (md.24/3) ve doğumundan hemen sonra nüfusa kaydedilip

⁶⁶ Giriş kısmında 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1924 Cenevre Bildirgesi'ne atıf yapılan 1959 Bildirgesi, ayrımcılığın önlenmesi, vatandaşlık hakkı, sağlık hakkı, özel çocuklar için korunma hakkı, eğitim hakkı, öncelik hakkı, isim hakkı gibi konuları içeren 10 ilkedен oluşmaktadır. Bkz: http://insanhaklari.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁶⁷ Sözleşme, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu 9 Aralık 1994 tarih ve 4058 sayılı Kanun, 11 Aralık 1994 tarih ve 22138 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin 23 Aralık 1994 tarih ve 94/6423 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Sözleşmenin resmi Türkçe çevirisi, 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak kanun haline gelmiştir. Onay belgeleri 4 Nisan 1995 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve Sözleşme, Türkiye bakımından 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁶⁸ Sözleşme, 41. madde dışında, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan Hakları Komitesi'ne ilişkin 41. madde ise, 28 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmenin onaylanmasını uygun bulan 4 Haziran 2003 tarih ve 4868 sayılı Kanun, 18 Haziran 2003 tarih ve 25142 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 7 Temmuz 2003 tarih ve 2003/5851 sayılı kararıyla Sözleşmenin onaylanması kararlaştırılmış ve Sözleşmenin resmi Türkçe çevirisi, 21 Temmuz 2003 sayılı ve 25175 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak kanun haline gelmiştir. Türkiye, onay belgelerini 15 Eylül 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi etmiş ve 49. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır.

kendisine isim verileceği (md.24/2) düzenlenmiştir. Yine Birleşmiş Milletler çatısı altında New York'ta imzalanan 13 Aralık 2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme⁶⁹ de vatandaşlık hakkı, engelli çocukların doğum sonrasında derhal nüfusa kaydedilip isim ve vatandaşlık alma hakkına sahip olmaları gerektiği (md.18/2) biçiminde engelli çocuklar özelinde düzenlemeye yer verilmiştir. Vatandaşlık sözleşmelerinin evrensel katılımdan çokça uzak olduğu günümüz dünyasında⁷⁰ çocukların vatansız kalmaması konusunda uluslararası hukukta bir görüş birliği bulunmaktadır ve çocukların herhangi bir sebeple vatansız kalacak olması durumunda doğum yeri (*jus soli*) devletinin vatandaşlığını kazanması gerektiğinin bir uluslararası teamül hukuku kuralı olduğu savunulmaktadır.⁷¹ Sözleşmelerin lafzına baktığımızda ise, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ilkesi ve vatansızlığın önlenmesi açısından gereklerin yerine getirilmesi ahlaki bir sorumluluk doğursa da, hukuki bir sorumluluk doğurmaktan uzaktır.⁷²

Birleşmiş Milletlerin faaliyetine başlamasıyla birlikte vatandaşlık konusunda ayrıca düzenlemelere konu olan bir diğer grup kadınlardır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ardından Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu Beyannamesinin 15. maddesine bağlı olarak 1948 yılında çalışma başlatmıştır.⁷³ Çalışmanın neticesi olarak 20 Şubat 1957 tarihinde New York'ta Evli Kadınların Vatandaşlığı Sözleşmesi⁷⁴ imzalanmıştır. Başlangıç kısmında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 15. maddesine doğrudan atıf yapan Sözleşme⁷⁵ evlenme, boşanma veya evliyken eşin (kocanın) vatandaşlığının değişmesi durumunda kadının vatandaşlığının ne olacağına dair kanunlar ihtilafı hükümleri öngörmekte-

⁶⁹ Sözleşme, 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Sözleşmeyi 30 Mart 2007 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmenin onaylanması 3 Aralık 2008 tarih ve 5825 sayılı Kanunla uygun bulunmuştur. Sözleşmenin onayına ilişkin 27 Mayıs 2009 tarih ve 2009/15137 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ve resmi Türkçe çeviri, 14 Temmuz 2009 tarih ve 27288 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak kanun haline gelmiştir. Onay belgeleri 28 Eylül 2009 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve Sözleşme Türkiye bakımından, 28 Ekim 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁷⁰ WORSTER, William Thomas; The Obligation to Grant Nationality to Stateless Children Under Treaty Law *Tilburg Law Review*, Vol. 24, No. 2, 2019, s. 204-216, s. 204.

⁷¹ WORSTER, William Thomas; The Obligation to Grant Nationality to Stateless Children Under Customary International Law, *Michigan State International Law Review*, Vol. 27, 2019, s. 1-52. Çalışmada teamül hukuku kuralları gereğince bir çocuğun vatansız kalmaması gerektiği ve vatansız kalması halinde doğduğu devletin yine teamül hukuku kuralı gereğince vatandaşlık vermesi gerektiği savunulmuş ve *opinio juris*in oluştuğuna dalalet eden devlet uygulamalarına yer verilmiştir.

⁷² BİNGÖL SCHRIJER, s. 218.

⁷³ SHYAM, Radhe; UN Convention on the Nationality of Married Women, *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, Vol 2(3), 2015, s. 719-720, ss. 719.

⁷⁴ Sözleşme 11 Ağustos 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Sözleşmeye taraf değildir.

⁷⁵ https://treaties.un.org/doc/Treaties/1958/08/19580811%2001-34%20AM/Ch_XVI_2p.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021.

dir. Sözleşmenin 1. ve 3. maddeleri arasında ne ulusal ne de yabancı evliliğin ne de kocanın vatandaşlığının değişmesinin kadının vatandaşlığını otomatik olarak etkilemeyeceği hükme alınmıştır. Yabancı uyruklu kadınların kocalarının vatandaş olduğu ülkenin vatandaşlığını almasında devletlerin bir takım ayrıcalıklar tanınması noktasında mutabık olduklarını belirten Sözleşme, bu ayrıcalıklarda ulusal güvenlik ve kamu politikası çerçevesinde bir takım sınırlamalara gidilebileceğini de belirtmiştir (md.3/1). Söz konusu hükümlerle vatandaşlık konusunun egemen devletin kudreti çerçevesinde düzenlenen bir alan olduğu tekrardan göze çarpmaktadır.⁷⁶ Yine 18 Aralık 1979 tarihinde New York'ta kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi⁷⁷ de "Vatandaşlık Hakkı" başlıklı 9. maddesinde, Evli Kadınların Vatandaşlığı Sözleşmesine paralel olarak, vatandaşlığın kazanılması, değiştirilmesi, sürdürülmesi konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınacağını, bir yabancı ile evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın vatandaşlık değiştirmesinin, otomatik olarak kadının da vatandaşlık değiştirmesine, vatansız kalmasına veya zorla kocanın vatandaşlığına geçmesine neden olmayacağını düzenlemektedir. Sözleşmenin denetim organı Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'dir. 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşmenin 1. maddesinde de belirtildiği gibi birçok ülkede çocuk doğumla annesinin vatandaşlığını kazanır. Bu sebeple vatansızlıkla mücadele etmede atılması gereken en temel adım annenin yani kadının vatansız kalmamasını sağlamak olacaktır. Kadının vatansızlık hallerinin azaltılmasına dair hususi hükümler içeren bu Sözleşmelerin devletler tarafından layıyla uygulanması bu yönüyle de son derece kıymetlidir.⁷⁸

Vatansızlığın mümkün olduğunca önlenmesi konusunda akdedilmiş Sözleşmelerden incelenmesi gereken son Sözleşme Avrupa Konseyi çatısı altında 6 Kasım 1997'de Strazburg'da kabul edilen Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi'dir.⁷⁹ Özet kısmında yeni bir vatandaşlık kazanmayı ve eski vatandaşlığa yeniden alınmayı kolayca sağlamak, vatandaşlığın yalnızca iyi bir nedenle kaybedilmesini ve keyfi olarak iptal edilememesini temin etmek, vatandaşlık başvurularına uygula-

⁷⁶ BİNGÖL SCHRIJER, s. 215.

⁷⁷ Sözleşme, 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme kısaca CEDAW olarak anılmaktadır. Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin 11 Haziran 1985 tarih ve 2322 sayılı Kanun, 25 Haziran 1985 tarih ve 18792 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun onaya ilişkin 24 Temmuz 1985 tarih ve 85/9722 sayılı Kararı ise, 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Onay belgeleri, 20 Aralık 1985 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir. 27. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁷⁸ SHAHEEN, Neda; Discriminatory Nationality Laws Must Be Eliminated in Order to Eradicate Statelessness, DePaul Journal for Social Justice, Vol. 11(2), 2018, s. 1-17, ss. 11.

⁷⁹ Sözleşme, 1 Mart 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşmeye taraf değildir.

nan usulün adil, tarafsız ve temyize açık olmasını garanti etmek ve devlet halefiyeti sonucunda vatansız bırakılma tehlikesi içerisindeki kişilerin durumunu düzenlemek amacıyla tasarlandığı belirtilen Sözleşme'nin⁸⁰ temel ilkelerinden biri vatansızlığın önlenmesidir. Kimlerin vatandaş olacağını belirlemenin devlete ait olduğunu belirten (md.3/1) Sözleşmenin açıklayıcı raporunda, vatandaşlık hakkının devlete verilen mahfuz yetkiyi ortadan kaldırmayacağını, Sözleşmenin kabulünde asıl amacın bir uluslararası teamül hukuku kuralı olan vatansızlığın önlenmesi olduğu belirtilmiştir.⁸¹ Vatansızlığın önlenmesi konusunda 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşmesinde öngörülen rejimden daha iyi bir rejim öngören Sözleşme⁸² bireylerin vatandaşlıklarına ilişkin yükümlülükleri ve kuralları ile birden çok vatandaşlık sahibi kişilerin askerî yükümlülüklerini düzenlemektedir (md.1). Herkesin bir vatandaşlık hakkına sahip olduğu, vatansızlıktan kaçınılması gerektiği ve kimsenin keyfi olarak vatandaşlığının elinden alınamayacağını ilke edinen (md 4.) Sözleşme, 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşmeden ayrı olarak, doğum sırasında ebeveynlerden birisinin (yalnızca annenin değil) vatandaşlığının bulunduğu taraf devletin çocuğa vatandaşlık tanıyacağını (md.6/1-a) ve taraf devlet topraklarında doğup aksi halde vatansız kalacak olan çocuk için ilgili devletçe vatandaşlık tanınacağını (md.6/1-b) düzenlemiştir. Aynı zamanda vatandaşlığa başvuru ve vatandaşlık hakkında alınan kararlarda daha kolaylaştırılmış bir süreç öngören Sözleşme, vatansız kişilerin kimliklendirilmesine yardım eder niteliktedir.⁸³ Kanunen ya da taraf devletin kararıyla vatandaşlığın kaybı başlıklı 7. madde ise şu şekildedir:

“1. Taraf Devlet kendi iç hukukunda aşağıdaki istisnâ haller dışında kanunen ya da Taraf Devletin kararıyla vatandaşlığın kaybı hakkında hükümler koyamaz:

a. başka bir vatandaşlığın gönüllü olarak kazanılması;

b. başvurana yüklenebilecek herhangi bir ilgili olgu hakkında bilgi gizleme, yanlış bilgi verme veya hileli davranış yoluyla Taraf Devletin vatandaşlığını kazanmak;

c. yabancı bir silahlı kuvvetlerinde gönüllü hizmette bulunmak;

⁸⁰ Çeviri için Bkz: AYKAÇ, Alper Can; Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 77, 2008, s. 359-383, Sözleşmenin detaylı incelemesi için Bkz: GÜNGÖR, Gülin; Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sayı: 17, s. 229-250.

⁸¹ Explanatory Report to the European Convention on Nationality, s. 7-8, <https://rm.coe.int/16800ccde7>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁸² van WAAS, Laura; Fighting Statelessness and Discriminatory Nationality Law in Europe, European Journal of Migration and Law, Vol. 14, 2012, s. 243-260, ss. 247.

⁸³ van WAAS, s. 249.

d. Taraf Devletin önemli menfaatlerine ciddi surette zarar veren fiillerde bulunmak;

e. Taraf Devlet ile yurtdışında hukukten ikamet etmekte olan vatandaş arasındaki gerçek bağ eksikliği; f. çocuğun küçüklüğü sırasında kabul edilen, Taraf Devletin vatandaşlığının kanunen (ex lege) kazanımına yol açan iç hukuk tarafından düzenlenen önkoşulların tamamlanamayacak olması;

g. çocuğun, kendisini evlat edinen ebeveynlerin birinin veya ikisinin de yabancı vatandaşlığını kazanması veya buna sahip olması durumunda, çocuğun evlat edinmesi.

2. 1. paragrafın c ve d bentlerince kapsanan olaylar dışında, Taraf Devlet, vatandaşlığı kaybeden ebeveynlere sahip çocuğun vatandaşlığının kaybını düzenleyebilir. Ancak ebeveynlerinden birisi bu vatandaşlığa sahipse çocuk bu vatandaşlığı kaybetmez.

3. Eğer ilgili kişi bu maddenin 1. ve 2. paragraf hükümleri nedeniyle vatansız kalacaksa Taraf Devlet bu hükümler altındaki vatandaşlığın kaybını sağlayamaz; bu maddenin 1. paragrafının b. bendinde anılan olaylar istisnadır.”

Görüldüğü üzere 1997 tarihli Sözleşme bilgi gizleme, yanlış bilgi verme veya hileli davranışla elde edilen vatandaşlığın ıskatı noktasında 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına dair Sözleşme ile ayrırmakta ve negatif bir statü oluşturmaktadır. Diğer Sözleşmelerin aksine vatansızlığın azaltılması yerine vatansızlığın önlenmesi vurgusu yapan 1997 tarihli Sözleşmenin,⁸⁴ vatandaşlık konusunu cevapsız bırakan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini tamamlar nitelikte olduğu iddia edilmektedir.⁸⁵ Ancak, Sözleşmeye katılım oranı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile mukayese edildiğinde oldukça düşüktür⁸⁶ ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 1999 tarihli Vatansızlığın Azaltılması ve Önlenmesine ilişkin 18 No.lu Tavsiye Kararında taraf devletlerin kendi iç hukuk kurallarını Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi ile uyumlu hale getirmeleri belirtilmiş olsa da⁸⁷ günümüzde vatansızlığın önlenmesi konusunda devlet uygulamaları hala yeterli etkinliğe erişemediğini göstermektedir.

⁸⁴ GÜNGÖR, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, s. 240.

⁸⁵ van WAAS, s. 257-258.

⁸⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin onay belgesini 47 ülke tevdi etmişken, Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi'nin onay belgesini tevdi eden 21 ülke bulunmaktadır.

⁸⁷ Recommendation R (1999) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and Reduction of Statelessness, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3964.html>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.

Vatansızlık hakkındaki Sözleşmeleri incelediğimizde, vatansızlığın önüne geçilmesinin özellikle çocuklar üzerinden somutlaştığı görülmektedir. Aynı zamanda belgelerde kanunlar ihtilafı sorunlarının önüne geçmeyi hedefleyen bir dil bulunmaktadır. Ancak vatandaşlık hakkı, Sözleşmelere taraf devleti, başvuran karşısında vatandaşlık vermeye mecbur etmenin çok uzağındadır. Bilakis, vatansızlığın azaltılması veya önlenmesini öngören Sözleşmelerde dahi vatandaşlıktan çıkarma konusunda devletlere bir miktar kısıtlama ile birlikte ciddi bir takdir yetkisi bırakılmıştır. Vatansızlığın önlenmesi konusunda devletler üzerinde bir otorite bulunmaması da bu sorunun giderilmesini daha da zorlaştırmaktadır.⁸⁸

Vatandaşlık hakkında nihai karar merci devletlerin iç hukuku olduğundan, bu durum devletler tarafından keyfi uygulamalara sebebiyet vermekte ve bireylerin vatansız kalmasına neden olmaktadır. Fakat Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konuda son dönemde vermiş olduğu kararlar umut verici olma yönünde bir kapı aralamaktadır.⁸⁹

III. Terörist Faaliyet Sebebiyle Vatandaşlıktan Çıkarılma

Vatandaşlık 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi ile bir hak olarak kabul edilmiş, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ile temel bir hak olarak uluslararası hukuk alanında düzenlenmiştir. 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ile vatansız kişilerin hakları koruma altına alınmış, 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme ile de devletlere kişileri vatansız bırakmama noktasında net sınırlamalar getirilmiştir. 1957 tarihli Evli Kadınların Vatandaşlığı Sözleşmesi, 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile de özel olarak korunmasına ihtiyaç duyulan kadınlar, çocuklar ve engelli kişilerin vatandaşlık hakları ayrıca düzenlenmiştir. Son olarak, 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi ile vatandaşlık hakkında oldukça detaylı düzenlemeye gitmiş ve vatandaşlıktan kaybı noktasında devletlere oldukça dar bir alan bırakmıştır.

Vatandaşlığın kaybedilmesi, vatandaşlıktan çıkma veya vatandaşlıktan çıkarılma olarak tezahür edebilir. Yukarıda bahsedilen Sözleşmelerde de belirtildiği üzere vatandaşlığın kaybedilmesi şu hallerde mümkündür:

- Başka bir vatandaşlığın gönüllü olarak kazanılması,
- Devletin önemli menfaatlerine ciddi surette zarar veren faaliyetlerde bulunmak,

⁸⁸ BİNGÖL SCHRIJER, s. 221-222.

⁸⁹ van WAAS, s. 259-260.

- Yabancı bir devletin askeri kuvvetlerinde gönüllü hizmet vermek,
- Bilgi gizleme, yanlış bilgi verme yahut hileli davranış yoluyla vatandaşlığın kazanılması,
- Aile bağının kaybı ve evlat edinilme,
- Devlet ile yurtdışında ikamet eden/mutat olan vatandaş arasındaki gerçek bağın yetersizliği.

Vatandaşlıktan çıkarılma, kişinin rızası hilafına gerçekleştirilir. Terörist faaliyet sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılma ise devletin önemli menfaatlerine ciddi surette zarar veren faaliyetlerde bulunmak suretiyle gerçekleştirilmektedir.⁹⁰ Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı esnasında devletler birçok vatandaşını vatandaşlıktan çıkarmıştır. Sonrasında yapılan sözleşmeler neticesinde vatandaşlıktan çıkarılma bir süreliğine rafa kaldırılmıştır.⁹¹ Ancak 11 Eylül Terör saldırılarının sonrasında dünyada hızlı bir biçimde artan terör faaliyetleri sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılma konusu tekrar gün yüzüne çıkmış ve birçok devlet vatandaşlık yasalarında düzenlemeye gitmiştir.⁹² Günümüzde Avrupa Birliğine üye devletlerin de içinde bulunduğu birçok devlet, terör suçu işleyen veya terör suçu işlediğinden şüphelenilen kişileri vatandaşlıktan çıkarma yoluna gitmektedir.⁹³

Terörizmle mücadele devletlerin güvenlik politikaları çerçevesinde ilk sıralarda yer almalıdır. Ancak terörizmle mücadelenin yolu terörist olarak atfedilen kişilerin vatandaşlıktan çıkarılmasından mı geçmektedir? Söz konusu soruya verilecek cevap tartışmalıdır. Terörizm doğrudan bir ülkenin güvenliği konusunda tehdit oluşturmaktadır ve toplumda yaşayan insanların hayatlarını da hedef alabildiğinden

⁹⁰ MANTU, Sandra; Citizenship in times of terror: citizenship deprivation in the UK, Conference: ECPR Standing Groups, Konferans Notu, 29 Mart - 2 Nisan 2015, Warsaw, s. 1-20, ss. 1.

⁹¹ MANTU, Citizenship in times of terror: citizenship deprivation in the UK, s. 4.

⁹² MACKLIN, Audrey; The Return of Banishment: Do the New Denationalisation Policies Weaken Citizenship?, Editor: Rainer Bauböck, Debating Transformations of National Citizenship, s. 163-172, ss. 163.

⁹³ MANTU, Sandra; 'Terrorist' citizens and the human right to nationality, Journal of Contemporary European Studies, Vol. 26, No. 1, 2018, s. 28-41, ss. 28-29. Özellikle İngiltere'nin terörist faaliyet sebebiyle vatandaşlıktan çıkarma konusunda birçok kararı bulunmaktadır. AB Üyesi ülkelerin verdikleri vatandaşlıktan çıkarma kararları özelinde yapılan detaylı incelemeler için ayrıca Bkz: TUININGA, Emma; Proportionality and the United Kingdom's policy on Nationality Deprivation as a Counter-Terrorism Measure: A Case for Concern, International Law and Global Governance - Master Thesis, 2018; GOODWIN-GILL, Guy S.; Mr Al-Jedda, Deprivation of Citizenship, and International Law, Seminar at Middlesex University on 14 February 2014; Lucia Zedner, Citizenship Deprivation, Security and Human Rights, European Journal of Migration and Law, Vol. 18, 2016, s. 222-242; VEDASCHI, Arianna / GRAZIANI, Chiara; Citizenship Revocation in Italy as a Counter-Terrorism Measure, VerfBlog, 2019; HARVEY, Alison; Deprivation of nationality: Implications for the fight against statelessness, Questions of International Law, Zoom in 31, 2016, s. 21-38. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vatandaşlıktan çıkarma hakkındaki bazı kararlarının kısa özeti için ayrıca bkz: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Citizenship_Deprivation_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 25.03.2021.

devletleri bu konuda tedbir almaya zorlamaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 20 Ocak 2003 tarihli 1453 Sayılı Kararı terörle mücadele konusunda bir bildirge yayınlanmış⁹⁴ olup terörle mücadele konusunda alınacak tedbirlerin devletin özellikle insan hakları hukuku kapsamındaki sorumluluğu başta olmak üzere uluslararası hukuk ilkeleri kapsamındaki sorumluluğuna uygun olması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁵ Yukarıda da bahsedildiği üzere 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin yayınlanmasıyla birlikte artık vatandaşlık hakkının en temel insan haklarından olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır.

İnsan hakları hukukuna hâkim olan ilkelerden biri ise muhakkak orantılılık ilkesidir. Orantılılık en basit tanımıyla ulaşılmaya istenen amaç ile bu amaca ulaşmada başvuru yöntem arasında bir ölçü/deşlik olması demektir. Bir başka ifadeyle amaç ile araç arasındaki dengeyi ifade etmektedir.⁹⁶ Genel olarak uluslararası insancıl hukuk teorisinde ön plana çıkan bu ilke esasında hukukun bütün alanlarına sirayet eden daha geniş bir anlam içermektedir.⁹⁷ İnsan haklarının korunması alanında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin öncülüğünü yaptığı Avrupa Hukuku'nda orantılılık kavramı, devletlerin belirli bir eylemi yürütmesi için sürdürülen amaçlar ile bu amaca ulaşmak için kullanılan araçlar arasında bir araç-sonuç ilişkisini ifade eder.⁹⁸ Aynı koruma, daha az ölçüde olsa da, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi ve organları tarafından da kabul edilmektedir.⁹⁹

Hakların sınırlandırılmasının şartı olarak başvuru orantılılık,¹⁰⁰ insan hakları ihlallerinin nerede ve hangi düzeyde olursa olsun tutarlı bir şekilde önlenmesinde önemli bir bileşen olarak gelişmiştir¹⁰¹ ve her somut olayda bu ilkeye yerince riayet edilmiyor olsa da uluslararası hukukta geniş bir uygulama alanına sahiptir.¹⁰² Orantılılık ilkesi yalnızca hakların korunmasına değil aynı zamanda

⁹⁴ KAYA, İbrahim; Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, Usak Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005, s. 98.

⁹⁵ 20 Ocak 2003 tarihli 1453 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, Terörle Mücadele, S/RES/1456 (20 January 2003), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1456> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

⁹⁶ NEWTON, Michael A. / MAY, Larry; Proportionality in International Law, Oxford University Press, 2014, s. 15.

⁹⁷ GARDAM, Judith; Necessity, Proportionality and the Use of Force by States, Cambridge University Press, 2004, s. 9; GÜNEYSU, Gökhan; Orantılılık İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 14, 2013, s. 451-465, ss. 453.

⁹⁸ EMILIOU, Nicholas; The Principle of Proportionality in European Law: A Comparative Study, Springer, Netherlands, 1996, s. 23-24.

⁹⁹ COTTIER, Thomas / ECHANDI, Roberto / LEAL-ARCAS, Rafael / LIECHTI, Rachel / PAYOSOVA, Tetyana / SIEBER-GASSE, Charlotte; The Principle of Proportionality in International Law, NCCR Trade Regulation Working Paper, No: 38, 2012, s. 1-34, ss. 4.

¹⁰⁰ NEWTON / MAY, s. 56.

¹⁰¹ COTTIER / ECHANDI / LEAL-ARCAS / LIECHTI / PAYOSOVA / SIEBER-GASSE, s. 4.

¹⁰² DOST, Süleyman; Uluslararası Hukukta Orantılılık İlkesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Yıl 6, Sayı 12, Aralık 2018, s. 361-399, ss. 365.

terörle mücadele tedbirlerinin oluşturulmasına da yardım eder niteliktedir.¹⁰³ Bu sebeple devletler terörle mücadele tedbirleri kapsamında vatandaşlıktan çıkarma yoluna giderken bireylerin temel bir insan hakkını elinden aldığını unutmamalıdır ve orantılı davranmak zorundadır. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 2019 tarihli 2263 sayılı Kararında terörle mücadele çerçevesinde vatandaşlıktan çıkarmanın son derece sert bir önlem olduğunu ve insan haklarıyla çeliştiğini belirtip, vatandaşlıktan çıkarmanın politik bir nedene dayanarak yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴

Vatandaşlık meselesi her ne kadar devlet egemenliğinin bir parçası olarak görülüyor olsa da devletler yasal düzenlemelerini yaparken sınırsız yetkiye sahip değildir ve uluslararası hukuk kurallarıyla bağlıdır.¹⁰⁵ Vatandaşlıktan çıkarma kararlarının temelinde kamu yararı ve devletin önemli menfaatine zarar verme bulunmaktadır. Bu vatandaşlıktan çıkarmalar neticesinde ise birçok birey vatansız hale gelmektedir. Ancak hem 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme hem de 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi bireyin vatansız kalacak olması durumunda söz konusu sebeple vatandaşlıktan çıkarılmasını yasaklamaktadır.¹⁰⁶

Vatandaşlıktan çıkarma konusunda en uç tutum takınan devletlerin başında ise İngiltere gelmektedir. 2002 yılından sonra başlayan yasama süreci neticesinde birçok İngiliz vatandaşı çeşitli sebeplerle vatansız bırakılmıştır.¹⁰⁷ Dahası 2006 yılında 1981 tarihli Vatandaşlık Yasasının 40. maddesinde yapılan yasa değişikliği ile “kamu yararına bağlı olarak” kişilerin İngiltere’de doğmuş olsalar dahi vatansız bırakılabileceği düzenlenmiştir.¹⁰⁸ Aynı yasa maddesinin dördüncü fıkrasında ise kişinin vatansız kalacak olması durumunda bu kararın uygulanmayacağı belirtilmiştir.¹⁰⁹ Ancak ilgili yasal düzenlemeye rağmen İngiltere, kişinin ebe-

¹⁰³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 24. Olağan Oturum Raporu, 9-27 Eylül 2013, A/HRC/24/2, s. 57. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session24/Pages/24RegularSession.aspx> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹⁰⁴ Europe Council, Parliamentary Assembly, Resolution 2263 (2019), Withdrawing nationality as a measure to combat terrorism: a human-rights compatible approach?, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=25430&lang=en> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹⁰⁵ MANTU, ‘Terrorist’ citizens and the human right to nationality, s. 29.

¹⁰⁶ 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılması Dair Sözleşme md.8, 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesi md.7.

¹⁰⁷ McMILLAN, Anne; A punishment more primitive than torture, International Bar Association, 7 Ağustos 2018, <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=0973CA3C-1549-4489-B0F4-0DC418085C28>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹⁰⁸ Immigration, Asylum and Nationality Act 2006, Chapter 13, md.56, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/13/pdfs/ukpga_20060013_en.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹⁰⁹ British Nationality Act 1981, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/61/section/40> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

veynleri aracılığıyla başka bir devletten vatandaşlık kazanabileceği/vatandaşlık alma hakkına sahip olduğu inancına dayanarak “terörist” vatandaşlarını vatansız bırakmaktadır.¹¹⁰ Muhakkak ki bu uygulamalar ne orantılılıkla ne de uluslararası Sözleşmelerin öngördüğü ıskat rejimi ile örtüşmemektedir ve hukuka uygun değildir.¹¹¹

Terörist faaliyeti vatandaşlıktan çıkarmayı haklı bir sebep olarak gören ülkelere örnek olarak; Belçika,¹¹² Fransa,¹¹³ Almanya,¹¹⁴ Hollanda,¹¹⁵ Malta,¹¹⁶ Güney Afrika¹¹⁷ ve Avusturya¹¹⁸ verilebilir. Söz konusu ülkeler bu düzenlemede bulunmakla birlikte kişilerin vatansız kalacak olması durumunda böyle bir tedbire başvurmamışlardır. Ancak terörist faaliyet sebep gösterilerek vatandaşlıktan çıkarma yoluna gidilmiştir.¹¹⁹ Yapılan düzenlemeler ve eylemlerin uluslararası hukuka uygun olmadığı aşikârdır ve devletlerin terörist vatandaşlarından kurtulma saikiyle bu hukuka aykırılığı gerçekleştirdikleri görülmektedir.¹²⁰

Son dönemde, Suriye’de gerçekleşen terör olayları çerçevesinde birçok devletin vatandaşı bu bölgeye gelmiş ve Irak ve Şam İslam Devleti¹²¹ adıyla faaliyet gösteren terör örgütüne dâhil olmuştur. Suriye’de bulunup terör olaylarına dâhil

¹¹⁰ GALLELLI, Francesca; Why Depriving Shamima Begum of her UK Citizenship Breaches International Law, Oxford Human Rights Hub, Blog yazısı, 19 Mart 2019; E3, N3 ve G3 olarak isimlendirilen İngiltere vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılmaları akabinde Göç İtirazı Özel Mahkemesi’nde (Special Immigration Appeal Tribunal, SIAC) açtıkları davalar için ayrıca bkz: <http://siac.decisions.tribunals.gov.uk/Documents/outcomes/documents/E3%20&%20N3.pdf>, <http://siac.decisions.tribunals.gov.uk/Documents/outcomes/documents/G3%20v%20SSHD%2015.12.17.pdf> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹¹¹ ARNELL, Paul; The legality of the citizenship deprivation of UK foreign terrorist fighters, ERA Forum, Vol. 21, 2020, s. 395-412, ss. 410-411.

¹¹² WAUTELET, Patrick; Deprivation of citizenship for ‘jihadists’ Analysis of Belgian and French practice and policy in light of the principle of equal treatment, Rimo Bundel, Vol. 30, 2017, s. 49-74, ss. 50-51.

¹¹³ Ibid. s. 52-53.

¹¹⁴ BOLHUIS, Maarten P. / van WIJK, Joris; Citizenship Deprivation as a Counterterrorism Measure in Europe; Possible Follow-Up Scenarios, Human Rights Infringements and the Effect on Counterterrorism, European Journal of Migration and Law, Vol. 22, 2020, s. 338-365, ss. 344.

¹¹⁵ Ibid. s. 346.

¹¹⁶ BOEKESTEIN, Tom L.; Deprivation of Nationality as a Counter-Terrorism Tool: a Comparative Analysis of Canadian and Dutch Legislation, The Transnational Human Rights Review, Vol. 5, 2018, s. 23-62, ss. 34.

¹¹⁷ Ibid. s. 29.

¹¹⁸ Ibid. s. 32.

¹¹⁹ WAUTELET, s. 51, 53; BOEKESTEIN, Tom L, s. 35-36.

¹²⁰ BOLHUIS / van WIJK, s. 363-365.

¹²¹ Örgüt İngilizce literatürde the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL), the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) adıyla anılmaktadır. Orijinal adı ad-Dawlah al-Islamiyah fi’l Irak wa ash-Sham (DAİŞ) dir. Türkiye örgütün terör faaliyeti göstermesi sebebiyle Devlet’ül İslamiyye fi’l Irak ve’ş Şam ibaresinden İslam ifadesini çıkararak örgütü Devlet’ül Irak ve’ş Şam (DAEŞ) olarak anmaktadır. Makalede genel literatürle uyum sağlamak amacıyla Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ibaresi tercih edilmiştir.

olan kişilerin bazıları yukarıda bahsedilen tutum sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılmış bazıları ise vatandaşları olduğu devletler tarafından yargılanmıştır. Bazı devletler ise kişileri vatandaşlıktan çıkarmamakla birlikte bu kişilerin terör faaliyetlerinde bulunduğu devletçe yargılanması gerektiğini ileri sürmüştür.¹²² Suriye’de hâlihazırda Birleşmiş Milletler tarafından tanınan meşru hükümet devlet topraklarının tamamı üzerinde hâkimiyet kuramamaktadır ve aciz devlet konumundadır.¹²³ Bu sebeple teröristlerin terör faaliyetinde buldukları devletçe yargılanmaları mümkün olmamaktadır. Özellikle teröristlerin vatandaşlıktan çıkarılması, yargılanamamalarına sebep olmakta ve ciddi bir hukuki ihmal oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi raportörü Callamard IŞİD mensubu kişilerin vatandaşı oldukları devletçe yargılanmasının “tek seçenek” olduğunu vurgulamış ve bölgede hâlihazırda uluslararası ceza hukuku kapsamında işlenen suçları ele alan ve uluslararası standartları karşılayan bir geçiş hukuku olmadığını belirtmiştir.¹²⁴ Avrupa Dış İlişkiler Konseyi Üyesi Dworkin de Avrupalı devletlerin IŞİD savaşçıları kendi devletlerine getirmesi gerektiğini ele aldığı çalışmada Avrupalı devletlerin vatandaşlarını Suriye’ye geri göndermeye çalışmaktan vazgeçmesi gerektiğini ve bu büyük sorunu görmezden gelmek yerine taşın altına el koymaları gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁵ Görüldüğü üzere hem Birleşmiş Milletler hem de Avrupa Konseyi kendine has bir durum içinde olan Suriye’de ele geçirilen teröristlerin yargılanması noktasında kendi devletlerinin geri adım atmaması gerektiği noktasında hemfikirdir. Siyasal kaygılarla vatandaşlıktan ıskat etme, çıkmaza girmiş durumdadır ve devletlerin bu uygulamadan uluslararası hukuk gereği vazgeçmesi gerekmektedir.

Sonuç

Vatandaşlık hakkı bireyle devlet arasındaki yasal sınırları net bir şekilde belirleyen ve bireyleri devletin koruması altına sokan bir bağ olduğundan, yaşam hakkı gibi temel bir hak olarak görülmektedir ve uluslararası sözleşmelerle de bu hak koruma altına alınmıştır. Vatandaşlık doktrininde ise eşitlik ve demokratik vatandaşlık kavramları ön plana çıkmaktadır. Vatandaşlık kavramı ile devlet

¹²² Avrupalı Devletlerin takındığı tutumlar hakkında kısa bilgi için bkz: Avrupa’nın IŞİD ikilemi: Hangi ülke ne yapacak? <https://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-i%C5%9Fid-ikilemi-hangi-%C3%BCIke-ne-yapacak/a-51205873> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹²³ Konuyla ilgili detaylı inceleme için bkz: GÜR, Hande; Devlet-Dış Aktörlere Karşı Meşru Savunmada İsteksiz veya Aciz” Doktrini, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

¹²⁴ Trial of Daesh fighters in home countries ‘only option’, <https://www.aa.com.tr/en/americas/trial-of-daesh-fighters-in-home-countries-only-option/1629471> Erişim Tarihi: 25.03.2021.

¹²⁵ DWORKIN, Anthony; Beyond Good and Evil: Why Europe Should Bring Isis Foreign Fighters Home, European Council on Foreign Relations Policy Brief, Ekim 2019, s. 1-20, ss. 17.

arasında oluşan yadsınamaz bağ ve vatandaşlık düzenlemelerinin siyasal otorite eliyle yapılıyor olması nihayetinde çeşitli hukuka aykırılıklar doğurmaktadır.

Vatandaşlık hakkının korunması ve vatansızlığın önlenmesi noktasında yurtdışı anılan birçok düzenleme yapılmış olmakla birlikte sözleşmeler genel olarak son sözü devletlerin iç hukukuna bıraktığından, bu durum bireyler açısından birçok bilinmezi beraberinde getirmektedir. 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına dair Sözleşmesinde ve 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlığı Sözleşmesinde bireyin vatansız kalacak olması durumunda vatandaşlıktan çıkarılmayacağı açıkça düzenlenmiş olmasına rağmen Sözleşmelere taraf olan devletler dahi bu düzenlemelere aykırı kararlar verebilmektedir. Şüphesiz bu kararlar uluslararası hukukun ihlalidir ve devletlerin iç hukuk kuralları ve uygulamaları evrensel standartlardan oldukça uzaktadır. Devletler kendi menfaatleri söz konusu olduğunda, bireylerin menfaatlerini ve hakkaniyeti bir kenara bırakarak orantısız kararlar verebilmektedir. Bireylerin kendilerini vatansız bırakan orantısız kararlar karşısında başvuruda bulunabilecekleri devlet üstü bir merci olmadığından devletlerin bu konudaki keyfilikleri de giderilememektedir.

Devletlerin vatandaşlıktan çıkarma kararları aynı zamanda bireyleri cezalandırma yöntemi olarak da görülmemelidir. Çünkü vatandaşlık hakkı devlet tarafından bireylere “bahşedilmiş” bir hak değildir. Her devletin kendi iç hukukunca bireylere tanıyacağı doğal bir haktır. Özellikle çifte vatandaşlığa sahip kişilerin vatandaşlıktan çıkarılması kararları -vatansız kalmayacak olmaları sebebiyle- daha kolay verilmektedir ve vatandaşlıktan önce çıkaran devlet “terörist” vatandaşından bu yolla kurtulmaktadır.

Günümüzde ulaştığı nokta itibariyle terörizmin bütün devletlerin bir arada mücadele etmesini gerektirdiği aşikârdır. Ancak devletlerin teröristleri vatandaşlıktan çıkarması terörizmle mücadele kapsamında değerlendirilebilecek bir durum değildir. Terörizmle mücadele, devletlerin de ellerini taşın altına koymasını ve vatandaşlarını yargılamaktan kaçınmamasını gerektirir. Çünkü teröristlerin devletin yetki alanından çıkması terörizmin söz konusu devlete yansımayacağı anlamına gelmemektedir. Bu sebeple “ulusal güvenlik ve kamu politikası” veya “kamu yararı” kapsamında terör olaylarına dâhil olmuş bireylerin vatandaşlıktan çıkarılması hem temel bir hak olan vatandaşlık hakkının günümüz yorumlamasıyla örtüşmemekte hem de devletlerin kamusal yararına ve uluslararası toplumun yararına hizmet etmemektedir. Terörist faaliyet sebebiyle vatandaşlıktan çıkarma ancak çok afaki durumlarda- bireyin terör örgütü lideri olması, terör örgütü bünyesinde çok üst kademelerde ağır insan hakları ihlallerinin kararını vermiş olması gibi-başvurulabilecek bir yol olabilir ve orantılı olması gerekmektedir. Kamu yararını gözetken devletlerin terörizmle mücadele etme yolu, onu yok saymaktan değil, sorumluluk almaktan geçmektedir.

Kaynakça

- ADJAMI, Mirna / HARRINGTON, Julia; The Scope and Content of Article 15 of the Universal Declaration of Human Rights, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 27, Issue 3, 2008, s. 93-109.
- ALTUĞ, Yılmaz; Vatansızlar Hakkında İki Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29(1-2), 2011, s. 201-217.
- ARNELL, Paul; The legality of the citizenship deprivation of UK foreign terrorist fighters, *ERA Forum*, Vol. 21, 2020, s. 395-412.
- ASLAN, Volkan; Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, s. 261-296.
- AYBAY, Rona; Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku Ders Kitabı ve Temel Yasa Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- BATCHELOR, Carol; The 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons: Implementation within the European Union Member States and Recommendations for Harmonization, *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, Vol. 22(2), 2005, s. 31-58.
- BAUBOBK, Rainer; The Rights and Duties of External Citizenship, *Citizenship Studies* 13 (5), 2009, s. 475-499.
- BİNGÖL SCHRIJER, Bilge; Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22 (1), Şubat 2019, s. 199-265.
- BİRİNCİ, Görkem; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7 (2), 2017, s. 50-81.
- BOEKESTEIN, Tom L.; Deprivation of Nationality as a Counter-Terrorism Tool: a Comparative Analysis of Canadian and Dutch Legislation, *The Transnational Human Rights Review*, Vol. 5, 2018, s. 23-62.
- BOLHUIS, Maarten P. / van WIJK, Joris; Citizenship Deprivation as a Counterterrorism Measure in Europe; Possible Follow-Up Scenarios, *Human Rights Infringements and the Effect on Counterterrorism*, *European Journal of Migration and Law*, Vol. 22, 2020, s. 338-365.
- BRUBAKER, Rogers; *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.
- ÇELİKEL, Aysel / GELGEL, Günseli; *Yabancılar Hukuku*, 22. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2016.
- DWORKİN, Anthony; Beyond Good and Evil: Why Europe Should Bring Isis Foreign Fighters Home, *European Council on Foreign Relations Policy Brief*, Ekim 2019, s. 1-20.
- GALLELLI, Francesca; Why Depriving Shamima Begum of her UK Citizenship Breaches International Law, *Oxford Human Rights Hub*, Blog yazısı, 19 Mart 2019.
- GOODWIN-GILL, Guy; S. Mr Al-Jedda, Deprivation of Citizenship, and International Law, *Seminar at Middlesex University on 14 February 2014*.

- GRANT, John P. / BARKER, J. Craig; ‘The Harvard Research: Genesis to Exodus and Beyond’, *The Harvard Research in International Law: Contemporary Analysis and Appraisal*, Fred B Rothman & Co, 2007, s. 1-40.
- GÜLAN, Aydın / ŞİRİN, Mustafa Ruhi / ŞİRİN, Memduh Cemil; 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, Şubat 2011.
- GÜNGÖR, Gülin; Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Sayı: 17, s. 229-250.
- GÜNGÖR, Gülin; Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin Bazı Hükümlerinin 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu Üzerindeki Etkisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 63 (3), 2014, s. 479-507.
- GÜR, Hande; Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Savunmada İsteksiz veya Aciz” Doktrini, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- HARVEY, Alison; Deprivation of nationality: Implications for the fight against statelessness, *Questions of International Law, Zoom in* 31, 2016, s. 21-38.
- HEATER, Derek; *What is Citizenship*, Polity Press, Cambridge, 1999.
- HUDSON, Manley O.; Report on Nationality, Including Statelessness, Document: A/CN.4/50, Yearbook of the International Law Commission, 21 Şubat 1952, Vol. 2.
- İNAN, Ali Naim; Çocuk Hukuku, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968.
- KAYA, Ayhan; “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti,”: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAYA, İbrahim / YILMAZ EREN, Esra; Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri, Seta Yayınları, İstanbul, 2015.
- KAYA, İbrahim; Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, Usak Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005.
- MACKLİN, Audrey; The Return of Banishment: Do the New Denationalisation Policies Weaken Citizenship?, Editor: Rainer Bauböck, *Debating Transformations of National Citizenship*, s. 163-172.
- MANTU, Sandra; ‘Terrorist’ citizens and the human right to nationality, *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 26, No. 1, 2018, s. 28-41.
- MANTU, Sandra; Citizenship in times of terror: citizenship deprivation in the UK, Conference: ECPR Standing Groups, Konferans Notu, 29 Mart - 2 Nisan 2015, Warsaw, s. 1-20.
- MARSHALL, T. H. / BOTTOMORE, Tom B.; Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, Çev. Ayhan Kaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000.
- MATIAS, Gonçalo; *Citizenship as a Human Right-The Fundamental Right to a Specific Citizenship*, Palgrave Macmillan, 2016.
- MOUFFE, Chantal; Demokratik Yurttaşlık ve Siyasi Topluluk, Çev. Koray Çalışkan, *Birikim Dergisi*, Sayı 55, Kasım 1993.

- ODMAN, Tevfik; *Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku*, 1. Baskı, Çağ Üniversitesi, Adana, 2011.
- OWEN, David; *On the Right to Have Nationality Rights: Statelessness, Citizenship and Human Rights*, *Netherlands International Law Review*, Vol. 65, 2018, s. 299-317.
- ÖZBEK HADİMOĞLU, Nimet / TEKSOY, Barış; *Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesi (1961) Karşısında Türk Vatandaşlığı Kanunu*, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 107, Temmuz 2013, s. 221-244.
- ÖZKAZANÇ, Alev; *Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 64 (1), 2009, s. 247-274.
- POCOCK, J. G. A.; *The Ideal of Citizenship since Classical Times 'Theorizing Citizenship'*, *Suny Press*, New York, 1995, s. 29-52.
- SHAHEEN, Neda; *Discriminatory Nationality Laws Must Be Eliminated in Order to Eradicate Statelessness*, *DePaul Journal for Social Justice*, Vol. 11(2), 2018, s. 1-17.
- SHYAM, Radhe; *UN Convention on the Nationality of Married Women*, *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, Vol 2(3), 2015, s. 719-720.
- SPIRO Peter J. / BOSNIAK, Linda; *An Emerging International Law of Citizenship?*, *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Vol. 101, Mart 2011, s. 89-94.
- SPIRO, Peter J.; *A New International Law of Citizenship*, *The American Journal of International Law*, Vol. 105, No. 4, Kasım 2011, s. 694-746.
- TUININGA, Emma; *Proportionality and the United Kingdom's policy on Nationality Deprivation as a Counter-Terrorism Measure: A Case for Concern*, *International Law and Global Governance - Master Thesis*, 2018.
- UNHCR, "Guidelines: Field Office Activities Concerning Statelessness", IOM/66/98 - FOM/70/98, 28 Eylül 1998.
- van WAAS, Laura; *Fighting Statelessness and Discriminatory Nationality Law in Europe*, *European Journal of Migration and Law*, Vol. 14, 2012, s. 243-260.
- VEDASCHİ, Arianna / GRAZİANİ, Chiara; *Citizenship Revocation in Italy as a Counter-Terrorism Measure*, *VerfBlog*, 2019.
- WAUTELET, Patrick; *Deprivation of citizenship for 'jihadists' Analysis of Belgian and French practice and policy in light of the principle of equal treatment*, *Rimo Bundel*, Vol. 30, 2017, s. 49-74.
- WORSTER, William Thomas; *The Obligation to Grant Nationality to Stateless Children Under Customary International Law*, *Michigan State International Law Review*, Vol. 27, 2019, s. 1-52.
- WORSTER, William Thomas; *The Obligation to Grant Nationality to Stateless Children Under Treaty Law*, *Tilburg Law Review*, Vol. 24, No. 2, 2019, s. 204-216.
- ZEDNER, Lucia; *Citizenship Deprivation, Security and Human Rights*, *European Journal of Migration and Law*, Vol. 18, 2016, s. 222-242.

İnternet Kaynakları

- 20 Ocak 2003 tarihli 1453 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, Terörle Mücadele, S/RES/1456 (20 January 2003), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1456>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vatandaşlıktan çıkarma hakkındaki bazı kararlarının kısa özeti Bkz: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Citizenship_Deprivation_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Avrupa'nın İŞİD ikilemi: Hangi ülke ne yapacak? <https://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-i%C5%9Fid-ikilemi-hangi-%C3%BCIke-ne-yapacak/a-51205873>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 27 Ocak 2010 tarihli ve 64/127 sayılı tavsiye kararı Bkz: www.unhcr.org/4b8fd5579.pdf, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 24. Olağan Oturum Raporu, 9-27 Eylül 2013, A/HRC/24/2, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session24/Pages/24RegularSession.aspx>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Text of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness with an Introductory Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 2014, Bkz: https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Protecting the Rights of Stateless Persons the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons, s. 1. <https://www.unhcr.org/about-us/background/4ca5941c9/protecting-rights-stateless-persons-1954-convention-relating-status-stateless.html>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- British Nationality Act 1981, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/61/section/40>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- E3, N3 ve G3 olarak isimlendirilen İngiltere vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılmaları akabinde Göç İtirazı Özel Mahkemesi'nde (Special Immigration Appeal Tribunal, SIAC) açtıkları davalar Bkz: <http://siac.decisions.tribunals.gov.uk/Documents/outcomes/documents/E3%20&%20N3.pdf>, <http://siac.decisions.tribunals.gov.uk/Documents/outcomes/documents/G3%20v%20SSHD%2015.12.17.pdf>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Europe Council, Parliamentary Assembly, Resolution 2263 (2019), Withdrawing nationality as a measure to combat terrorism: a human-rights compatible approach?, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=25430&lang=en>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Immigration, Asylum and Nationality Act 2006, Chapter 13, md.56, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/13/pdfs/ukpga_20060013_en.pdf, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi metni, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insan-haklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 30.04.2021.

- MASSEY, Hugh; Legal and Protection Policy Research Series UNHCR and De Facto Statelessness, 2010, Geneva, s. 15-18. <https://www.unhcr.org/4bc2ddeb9.pdf>, 25.03.2021.
- McMILLAN, Anne; A punishment more primitive than torture, International Bar Association, 7 Ağustos 2018, <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=0973CA3C-1549-4489-B0F4-0DC418085C28>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Recommendation R (1999) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and Reduction of Statelessness, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3964.html>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Trial of Daesh fighters in home countries ‘only option’, <https://www.aa.com.tr/en/americas/trial-of-daesh-fighters-in-home-countries-only-option/1629471>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme metni, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801883.pdf, Erişim Tarihi: 30.04.2021.